

ШЕВЧУК М. І.,
аспірант кафедри кримінального процесу
та криміналістики юридичного факультету
(Львівський національний
університет імені Івана Франка)

УДК 343.13.05(477)

МЕЖІ АКТИВНОСТІ СУДУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті досліджуються межі активності суду: теоретичний та практичний аспекти. Проаналізовано норми нового Кримінального процесуального кодексу України, норми Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, які регулюють активну діяльність суду під час судового розгляду в сучасному кримінальному провадженні, та доктринальні підходи щодо співвідношення ступеня активності сторін та ступеня активності суду в процесі доказування-пізнання обставин справи.

Ключові слова: кримінальна процесуальна діяльність суду, активний суд, пасивний суд, межі активності суду.

В статье исследуются пределы активности суда в судебном рассмотрении уголовного дела: теоретический и практический аспекты. Проанализированы нормы действующего Уголовного процессуального кодекса Украины (2012 г.), нормы Уголовно-процессуального кодекса Украины 1960 г., регулирующие активную деятельность суда в судебном рассмотрении в современном уголовном процессе, а также проанализированы различные доктринальные подходы, касающиеся соотношения степени активности сторон и степени активности суда в процессе рассмотрения уголовного дела и доказывания-познания обстоятельств дела.

Ключевые слова: уголовно-процессуальная деятельность суда, активность суда, пассивность суда, пределы активности суда.

The article deals with the issues of limits activity of the court: theoretical and practical aspects. The article examines the norms of the Criminal Procedural Code of Ukraine of 2012, as well as the norms of the Criminal Procedural Code of Ukraine of 1960 that regulate activity of the court at the trial in contemporary criminal process and the doctrinal approaches of various scholars to determination of the correlation of degree of activity of the parties and degree of activity of the court in the research of evidence in criminal proceeding.

Key words: criminal procedural activity of the court, activity of the court, passivity of the court, limits of activity of the court.

Вступ. В загальному об'ємі дискусійних питань щодо подальшого розвитку української моделі правосуддя після набрання чинності новим КПК України одним із найбільш важливих та актуальних питань залишається питання визначення меж активності суду під час судового розгляду кримінальних справ. Для встановлення меж активності суду під час судового розгляду кримінальних справ необхідним є розкриття суті, цілей і визначення напрямків кримінально-процесуальної діяльності суду, вивчення особливостей його правового (процесуального) статусу, висвітлення питань стосовно співвідношення ступеня активності сторін та ступеня активності суду в процесі доказування-пізнання обставин справи. З'ясування всіх цих питань є дуже важливим для розуміння призначення суду в сучасному кримінальному процесі і побудові на його основі єдиної науково обґрунтованої концепції подальшого розвитку вітчизняного судочинства, підвищення його ефективності. Практика реалізації судових процедур та окремих судових повноважень виявила певні недоліки в діяльності суду щодо дослідження доказів під час судового розгляду кримінальної справи та проблемні питання, які виникли у зв'язку з цим. Тому саме шляхом глибокого аналізу норм КПК України 1960 р., нового КПК України, напрацьованих наукою кримінально-процесуального права теоретичних положень та правозастосовної практики можливо напрацювати на їх основі дієві та науково обґрунтовані способи та методи вирішення цих проблем, в тому числі шляхом удосконалення діючого кримінально-процесуального законодавства.

Активність суду щодо дослідження доказів під час судового розгляду кримінальної справи недостатньо досліджена в доктрині українського кримінального процесу. Співвідношення ступеня активності сторін та ступеня активності суду в процесі доказування-пізнання обставин справи та меж активності суду в кримінальному процесі досліджувалися в працях дореволюційних та сучасних учених-процесуалістів: Р.В. Багдасарова, С.В. Бурмагіна, С.П. Гришина, А.С. Емузова, Л.Б. Ісмаїлової, Н.І. Ковтуна, А.В. Кудрянцевої,

В.Т. Нора, М.К. Свиридова та інших. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, виконаних ученими-процесуалістами як України, так і країн СНД, у теорії і практиці залишилось чимало дискусійних проблем стосовно меж активності суду під час судового розгляду кримінальної справи. Розв'язання питання про ініціативу суду та межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду набуло ще більшої актуальності з набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року. Відповідно до зміни цілей вітчизняного кримінального процесу, як на законодавчому рівні, так і в правозастосовчій практиці, відбувся перехід від «принципу відносної активності» до «принципу відносної пасивності» суду. Зміст останнього полягає в обмеженні активності суду в збиранні та дослідженні доказів при збереженні та деякому розширенні активної ролі суду в організаційному керівництві процесом доказування, щоб не пригнічувати, а стимулювати та доповнювати активність сторін.

Постановка завдання. Метою статті є на основі аналізу правових норм чинного Кримінального процесуального кодексу України та норм Кримінально-процесуального кодексу 1960 року, правозастосовчої практики та проведених вченими попередніх теоретичних досліджень здійснити спробу системного дослідження ініціативної діяльності суду та межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду. Ця мета зумовила виконання таких завдань: проаналізувати сучасний рівень нормативного регулювання правового (процесуального) статусу суду, а також особливостей реалізації судових повноважень; здійснити співвідношення ініціативної діяльності суду зі збирання доказів під час судового розгляду кримінальних справ і конституційного принципу змагальності сторін; визначити причини, що спонукають суд до активної діяльності щодо дослідження доказів під час судового розгляду кримінальних справ; розглянути законні обмеження права суду на активну діяльність щодо дослідження доказів під час судового розгляду кримінальних справ; здійснити характеристику правової природи меж активності суду та її співвідношення з забезпеченням належної активності сторін; проаналізувати судову практику та на підставі отриманих результатів зробити висновок стосовно того, чи трапляються випадки, коли суди проявляють власну ініціативу стосовно виклику і допиту нових свідків, у проведенні повторних та додаткових експертиз, якщо так, то чи є вона правомірною у даному випадку.

Результати дослідження. Ступінь активності суду – це сутнісна характеристика його процесуальної діяльності, вона має вирішальне значення для встановлення дійсної ролі суду в дослідженні доказів під час судового розгляду кримінальних справ та визначення місця, яке відводиться суду в протистоянні сторін на тлі абсолютизації змагальності, співвідноситься з визначеними моделями кримінального процесу, є одним із критеріїв їх відмінності. Саме тому в умовах становлення принципу змагальності проблема пошуку оптимального та в найбільшій мірі відповідного цілям і завданням кримінального судочинства співвідношення компонентів активності і пасивності в судовій діяльності (теоретичний аспект) і його відображення в сферах правового регулювання та правозастосування (практичний аспект) набуло особливої актуальності та гострий дискусійний характер [5, с. 12; 7, с. 30; 10, с. 9; 16, с. 17]. А.С. Емузов правильно зазначив, що сам законодавець (зауважимо, що в тому числі і України) не до кінця визначився щодо меж активності суду в умовах змагальності [11, с. 25].

Активність суду потрібно розглядати у двох напрямках: активність суду в процесі доказування-пізнання обставин справи та активність суду в організаційному керівництві процесом доказування. Ідеальна класична модель змагального кримінального процесу передбачає пасивну модель суду, який вирішує спір між сторонами, які активно змагаються між собою. Та дослідження історичних та реально існуючих в світі форм судочинства дають підстави зробити наступні висновки: абсолютної пасивності суду в кримінальному процесі не існує і не може існувати так само, як не може бути втілена в життя і ідея «чистої» змагальності. В будь-якій конкретній конструкції кримінального процесу спостерігається співвідношення різноманітних елементів активності і пасивності суду, обумовлене цілями кримінального процесу та призначенням судових органів.

В сучасному українському кримінальному судочинстві посилилась організаційна та керівна роль суду, що обумовлено завданнями забезпечення належного порядку судочинства, який значно ускладнився внаслідок появи нових судових процедур, створення необхідних умов для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків та забезпечення наданих їм прав. Саме цьому в змагальному процесі і надається особливо важливе значення, а тому є необхідною правомірною активність суду в процесуальному керівництві, яке включає організацію процесу доказування і контроль над ним.

Відповідно до ст. 321 КПК України головуючий у судовому засіданні керує ходом судового засідання, забезпечує додержання послідовності і порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження.

Тобто суд (головуючий) повинен самостійно керувати ходом судового засідання і забезпечити при цьому встановлений законом порядок і правила судочинства, прийняти незалежно від ініціативи сторін всі передбачені законом засоби щодо забезпечення здійснення їх процесуальних прав та прав інших учасників

процесу, реалізовувати весь комплекс наданих йому повноважень стосовно вчинення процесуальних дій, направлених на створення необхідних умов для рівноправної та активної участі сторін у кримінальному процесі.

Активна роль суду також проявляється у контролі за процесом доказування, яке здійснюється сторонами під час судового засідання. В ході судового розгляду суд скеровує процес пізнання на шлях з'ясування всіх обставин кримінального провадження, слідкує за тим, щоб сторони не виходили за межі судового розгляду, тобто за межі пред'явленого обвинувачення, не допускає необгрунтованого затягування процесу, використання сторонами неналежних та недопустимих доказів. З цією метою суд може, наприклад, відхилити навідні запитання та запитання, які не відносяться до справи, відмовити в задоволенні клопотання про допит додаткового свідка, про оголошення протоколу допиту обвинуваченого, проведеного з порушенням його права на захист, про долучення до справи неналежним чином оформленого документа і т. д.

Тяжко погодитися з Н.С. Соколовською, на думку якої, суд (суддя) повинен задовольнити будь-яке клопотання сторони захисту, у тому числі «при відсутності впевненості в тому, що воно вплине на вже сформовану думку у кримінальній справі» [25, с. 22]. Як видається, суддя вправі відмовити в задоволенні будь-якого необгрунтованого клопотання сторони, покладаючись не на «сформовану думку», а на об'єктивні дані, які дозволяють визначити чи можуть обставини, до встановлення яких прагне сторона, мати відношення до справи і чи вони можуть бути отримані в результаті задоволення клопотання. При цьому відмова суду у задоволенні такого клопотання можлива лише за очевидності негативного результату, а також у разі невідповідності вимог сторони встановленому законом порядку судочинства.

Більш дискусійним є питання про визначення допустимих меж активності суду при здійсненні повноважень з приводу участі в пізнавальному доказуванні. Перш за все, слід звернути увагу на очевидно існуючу кореляцію між активністю та пасивністю суду та аналогічними компонентами діяльності сторін: ступінь активності сторін обернено пропорційна активності суду. Активна участь суду в процесі доказування породжує пасивну поведінку сторін, і, навпаки, пасивність суду спонукає сторін до активних дій щодо захисту своїх інтересів, стимулює їх ініціативу у збиранні та дослідженні доказів. Цей взаємозв'язок відзначений багатьма процесуалістами. Наприклад, на думку А.А. Шамардіна, посилення ролі суду в доказуванні може паралізувати змагальність, ініціативу сторін [28, с. 20]; Н.С. Соколовська також говорить про це: «Суд бере ініціативу в свої руки, тим самим активність сторін зменшується та чим активніший суд, тим менший простір залишається сторонам» [25, с. 109]. Такої ж думки притримується і О.Б. Семухіна: «Суд, здійснюючи права в тій чи іншій сфері, обмежує реалізацію прав сторін, якщо сторони мають права в тому ж процесуальному напрямку» [23, с. 64]. Ще більш радикальним щодо цього є підхід В.П. Смірнова: «Активність суду та активність сторін при дослідженні обставин справи – взаємовиключні правові явища» [24, с. 37].

Очевидним є те, що даний фактор – зворотна взаємозалежність між активністю суду та активністю сторін – повинен обов'язково братися до уваги в процесі пошуку та встановлення оптимальної межі активності суду у вітчизняному судочинстві. На думку В.В. Ершова та Л.С. Халдеева, збереження активної ролі суду у збиранні доказів, навіть, якщо її розглядати з точки зору права, а не обов'язку суду, зведе змагальність не до розподілу функцій між сторонами процесу, а до здійснення судом додаткових функцій прокурора та захисника або до заміщення прокурора і захисника [12, с. 78]. С.А. Шейфер також, хоч і вважає, що суд відіграє в доказуванні достатньо активну роль, відзначає, що дана активність повинна мати певні межі, а саме: вона обмежена тим, що змагальний судовий розгляд виражається в почерговому поданні доказів сторонами, які і повинні в даному випадку проявляти активність [29, с. 30].

Продовжуючи аналізувати доктринальні підходи щодо цього питання, є підстави для твердження того, що надмірна (абсолютна) активність суду в збиранні та дослідженні доказів є не лише неправомірним обмеженням ініціативи сторін, зниженням рівня змагальності процесу та послабленням диспозитивних начал, але й тягне за собою більш негативні наслідки. Історичний досвід свідчить, що необмежена активність суду в доказуванні, хоч і виправдана благородним наміром встановлення істини в справі, в кінцевому результаті неминуче призводить до панування обвинувального ухилу в кримінальному процесі. Ще свого часу І.Я. Фойницький звернув увагу на те, що скільки не було б розглянуто кримінальних справ в суді, на якого покладається обов'язок доказування, таке доказування здійснюється на користь сторони обвинувачення, а не захисту [27, с. 331].

Як вважає І. Трунов та Л. Трунова, суд не повинен збирати докази, оскільки ініціативне використання судом наданого йому права самостійно, незалежно від учасників процесу, добувати додаткові докази, означає, що суд фактично починає вирішувати завдання сторони обвинувачення [26, с. 56]. Г.М. Резник зазначає наступне: «У випадку, коли суд починає втручатися у сам процес змагання дуже активно, він втрачає ознаку безсторонності, яка повинна бути йому властива» [20, с. 101].

Активна реалізація судом повноважень по збиранню та дослідженню доказів завжди може повернутися добуванням доказів, які доводять винуватість особи, що загрожує суду опинитися в полоні чужих упереджених суджень чи власних версій, наслідком чого і буде втрата безсторонності та об'єктивності. На психологічний аспект негативного впливу збирання судом доказів для виконання ним функції прийняття рішення

вказує і американський дослідник У. Бернем: «На етапі збору інформації існує велике бажання відразу ж приступити до певного осмислення і систематизації інформації, а також сконструювати власну теорію про значення отриманих доказів, тобто ще в процесі збору інформації народжуються гіпотетичні теорії про суть справи, які є небезпечні тим, що перше враження найчастіше важко в кінцевому результаті змінити» [6, с. 94]. Дане явище знайоме кожному юристу незалежно від того чи це слідчий, чи суддя.

З іншого боку, «не можна повністю залишити суд будь-якої ініціативи, перетворюючи його в німого регістратора судової дуелі» [4, с. 280], оскільки пасивний суд не в змозі виконувати передбачену Конституцією України правозахисну роль і забезпечити досягнення цілей правосуддя. На думку Б.Я. Гаврилова, «перетворення суду в пасивного спостерігача за змаганням сторін правомірно розглядати як порушення гарантованого Конституцією права учасників процесу на судовий захист» [9, с. 34]. Є підстави погодитися з думкою Н.Н. Ковтуна, який стверджує, що ціль діяльності суду полягає в тому, щоб засобами правосуддя максимально забезпечити реалізацію та захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, які правомірно звернулися до суду за законним та обґрунтованим вирішенням спору, за поновленням порушених прав [15, с. 11]. Конституційна регламентація призначення судової влади не допускає зведення кримінального суду до положення мовчазливого наглядача, коли «суд, який повністю віддав ініціативу в процесі сторонам, повинен бути лише пасивним статистом, який заслуховує аргументи сторін, і надає перевагу тому, аргументи кого виявилися переконливішими» [18, с. 38].

Шлях вирішення зазначеної дилеми вбачається у закріпленні такого процесуального становища суду, при якому за ним зберігається роль організатора процесу доказування, який стимулює активність сторін щодо подання та дослідження доказів в ході судового розгляду кримінальної справи, проте його ініціатива у збиранні доказів повинна бути суттєво обмеженою [23, с. 56].

В наш час після набрання чинності новим КПК України спостерігається фактичне обмеження активності суду у збиранні та дослідженні доказів при збереженні і деякому розширенні його активної ролі в організаційному керівництві процесом, яку визначає О.Б. Семухіна «як принцип обмеження активності суду» [23, с. 59]. Спробуємо розібратися, який зміст слід вкладати в це поняття.

Не викликає сумніву постулат, що «в рамках змагального процесу суд не повинен бути обтяжений обов'язком збирати докази» [13, с. 37], оскільки надання повноваженням суду стосовно самостійного збирання і дослідження доказів значення обов'язку звело б нанівець змагальну форму судочинства, тобто означало б вторгнення суду в діяльність сторін і подання їх ініціативи, призвело б до підміни судової функції вирішення справи на функцію обвинувачення. Тому слушно є думка М.К. Свиридова, в сучасному судочинстві не можна допускати, щоб суд самостійно збирав докази, виконуючи при цьому роботу сторін [22, с. 186]. В даному руслі є логічним та обґрунтованим також і висновок А.І. Александрова, який вважає, що за судом повинне зберігатися право (а не обов'язок) самостійно отримувати нові докази, які є необхідні для правильного вирішення справи [4, с. 280].

Оскільки право суду збирати та досліджувати наявні докази з власної ініціативи все-таки існує, на практиці постає запитання: як і з якою метою цим правом користуватися? На думку багатьох процесуалістів (М.К. Свиридов, А.В. Пилюк, М.Е. Пучковская, С.П. Гришин), дане повноваження може і повинно використовуватися судом лише з метою перевірки поданих сторонами доказів [22, с. 185; 17, с. 10; 19, с. 23; 10, с. 10]. Здійснення в публічному за своїм характером кримінальному процесі функції правосуддя не виключає наявності в суду права в рамках пред'явленого обвинувачення збирати ті докази, які є необхідними для перевірки поданих сторонами доказів щодо їх належності, допустимості та достовірності. В іншому випадку суд знаходиться в залежності від добросовісності сторін кримінального провадження, він не зміг би при розгляді кримінальних справ давати об'єктивну оцінку тим позиціям, які відстоюють сторони та усувати сумніви в їх обґрунтованості, які виникли в ході розгляду кримінальної справи, а, отже, не була б забезпечена незалежність суддів при здійсненні правосуддя.

На практиці, яка сформувалася після набрання чинності новим КПК України, в подібних випадках суди найчастіше вдаються, наприклад, до проведення додаткової експертизи в процесі судового розгляду з власної ініціативи (ст. 332 КПК України), допиту експерта з власної ініціативи (ст. 356 КПК України), проведення повторного допиту свідка з власної ініціативи, проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних учасників кримінального провадження (свідків, потерпілих, обвинувачених) з власної ініціативи (ст. 352 КПК України) тощо.

Крім того, правом, що не порушує принцип змагальності і тому є допустимим, а в ряді випадків і необхідним, є право суду збирати докази для встановлення точних даних щодо обвинуваченого (обставини, які пом'якшують чи обтяжують покарання, дані про службовий стан обвинуваченого, про наявність і невідбуту частину покарання за попереднім вироком, про сімейний стан та інші дані, які характеризують особу обвинуваченого). Ці обставини можуть встановлюватися судом шляхом оголошення письмових доказів, проігнорованих сторонами в ході судового розгляду.

Активність суду щодо дослідження доказів проявляється і в його здатності самостійно заповнити неповноту дослідження конкретного доказу, яка викликана пасивністю сторін при його поданні та дослідженні в судовому

засіданні, шляхом більш ретельного, всебічного вивчення доказу та фіксації результатів в засобах відображення ходу судового засідання. Наприклад, суд може більш детально оглянути представлені йому стороною чи іншими учасниками провадження предмети та документи і зафіксувати окремі деталі, які залишаються поза увагою сторін; задати допитаному свідку додаткові, уточнюючі питання; визнати за необхідне проведення огляду місця події; також судом на місці огляду можуть бути поставлені запитання учасникам кримінального провадження, які у ньому беруть участь. Розглядаючи подібну ситуацію, Е.А. Карякін переконаний в тому, що при дослідженні наданих сторонами доказів суд, як правило, має за мету не отримання нових доказових фактів (в інтересах певної сторони), а підтвердження (чи спростування) внутрішнього переконання, яке формується в судді щодо справи, і саме тому пропонує суду керуватися правилом «мінімальної достатності» у прояві активності, яка є необхідною для прийняття законного, обґрунтованого і справедливого вироку [14, с. 203].

У будь-якому із наведених випадків ініціатива суду у збиранні та дослідженні доказів повинна стримуватися двома факторами. По-перше, збирання та дослідження судом додаткових доказів не повинно бути скеровано на заповнення прогалин досудового слідства і в результаті призвести до посилення аргументів сторони обвинувачення, оскільки суд зобов'язаний використовувати лише ті передбаченні законом повноваження, які можуть забезпечити вирішення кримінальної справи, не пов'язуючи при цьому свої дії із здійсненням функцій обвинувачення чи захисту. В практичній діяльності суду дуже важко втриматися в цих рамках, тому подібні дії повинні здійснюватися лише у виняткових випадках, коли якісний стан наявних у справі доказів такий, що не дає можливості суду позбавитися від обґрунтованого сумніву в їх належності, допустимості, достовірності та достатності у їх взаємозв'язку.

По-друге, ініціатива суду не повинна замінювати чи пригнічувати самостійну діяльність сторін, без активної участі яких в доказуванні не може бути реалізована засада змагальності. Ставити питання особам, які допитуються (обвинуваченому, потерпілому, свідку) з метою уточнення їх показань та встановлення обставин, які залишені поза увагою сторін, суд вправі лише по закінченні допиту відповідних осіб стороною обвинувачення чи захисту. Аналогічні вимоги повинні бути поставлені перед судом в рамках збирання доказів з метою перевірки поданих сторонами доказів. Оголошувати письмові матеріали справи, викликати свідків для повторного допиту суд може лише в кінці судового розгляду, коли сторони вичерпали свої можливості та аргументи.

Відсутність відповідальності за недотримання повноти, всебічності та об'єктивності з'ясування всіх обставин кримінального провадження не звільняє суд від обов'язку всебічно, повно та об'єктивно оцінювати подані сторонами і досліджені в судовому засіданні докази та встановлені на їх основі обставини, адже ігнорування судом обставин, які могли б істотно вплинути на висновки суду, а також відсутність критичного аналізу суперечливих між собою доказів, немотивоване надання переваги одним доказам та відкидання інших тягнуть за собою скасування та зміну вироку чи іншого судового рішення.

Активна роль суду в збиранні нових доказів в ході судового розгляду проявляється не лише у випадку, коли суд діє за власною ініціативою, але й коли про це клопочуть сторони, звертаючись до суду. Певні докази, як це передбачено правовим регулюванням порядку здійснення деяких слідчих (розшукових) дій не можуть бути одержані сторонами інакше, як за участю та під керівництвом суду (огляд на місці, пред'явлення для впізнання чи допиту свідків під час судового розгляду). При поданні певних доказів сторони також можуть мати перешкоди, які іноді неможливо здолати, і саме тому потребують допомоги суду. Так, наприклад, правовий статус обвинуваченого, потерпілого не дозволяє їм безперешкодно отримати в державних органах та установах необхідні їм офіційні документи та їх копії; запрошений сторонами свідок може ухилитися від явки в судові засідання, а для його примусового приводу необхідне відповідне рішення суду. Отже, сторони повинні бути ініціаторами у вищезазначених випадках для того, щоб отримати сприяння суду. Але суд не зобов'язаний і не повинен вирішувати за того чи іншого учасника судового розгляду питання про те, які докази йому необхідно і доцільно подати.

В літературі не рідко підтримується позиція, згідно з якою суд закликають до ініціювання активності сторін, до «впливу» на сторони з метою забезпечення подання ними доказів у випадку їх недостатності. При цьому суду пропонується використовувати певні методи та засоби. Так, В.П. Смірнов вважає за необхідне ввести такий порядок: «Дійшовши висновку про необхідність витребування доказів, які не були подані і заявлені сторонами, суд зобов'язаний поставити це питання на обговорення сторін, а рішення про витребування нових доказів оформити клопотанням від тієї сторони, яка подала ініціативу, а у випадку ігнорування ініціативи суду – винести рішення на підставі доказів, які є в наявності» [24, с. 66].

М.К. Свиридов та Н.С. Соколовська пропонують на випадок необхідності отримання доказів, які потребують проведення слідчих дій, реанімувати інститут додаткового розслідування [22, с. 187; 25, с. 109]. При цьому припускається, що суддя повинен повідомити сторони «про наявність прогалини в доказовій базі та вяснити в сторін про наявність бажання заявити відповідне клопотання, а при прояві пасивності сторін, мати можливість самостійно відправити справу для проведення додаткового розслідування» [25, с. 21].

А.В. Пилюк бачить шляхи подолання недостатності доказів і можливого досягнення істинного знання при здійсненні правосуддя на засадах змагальності у висуненні сторонам вимоги про подання додаткових доказів на підтвердження чи спростування будь-яких конкретних обставин, які підлягають доказуванню [17, с. 26].

Аналогічну позицію підтримує і Л.А. Воскобитова, яка пропонує надати суду повноваження «при відсутності клопотання, але у випадку виявлення судом суттєвої неповноти дослідження обставин справи, яка перешкоджає винесенню законного, обґрунтованого і справедливого рішення суду, з метою усунення сумнівів, вимагати в сторін подання додаткових матеріалів, вказавши при цьому, які обставини справи він вважає недостатньо дослідженими» [8, с. 47].

Як видається, запропоновані способи «керівництва процесом» є не що інше, як завуальоване в інші процесуальні форми самостійне збирання судом недостатніх доказів, які явно суперечать ролі безстороннього арбітра, яка відводиться суду в змагальному судочинстві. Якщо доказів недостатньо з позиції обґрунтування висунутого обвинувачення, то це не справа суду ініціювати активність сторони обвинувачення. Він не вправі підмінювати останню і перейматися недостатністю доказів на підтвердження винуватості обвинуваченого. Недостатня кількість доказів поданих стороною захисту з метою доведення невинуватості обвинуваченого також не привід для переживань та уваги суду, оскільки невинуватість обвинуваченого презюмується і не потребує доказування. І в першому, і в другому випадку ініціювання активності сторін у пошуку та поданні доказів означає передчасне та публічне вираження судом своєї думки (оцінки) з питань встановлення чи не встановлення тих чи інших обставин, які мають значення для правильного вирішення справи, що суперечить об'єктивності та безсторонності суду.

Висновки. Проблема визначення меж активності кримінального суду в процесі доказування повинна вирішуватися у відповідності з загальногалузевими цілями та завданнями кримінального провадження, а також виходячи з конституційного статусу суду як незалежного органу правосуддя, покликаного на основі принципів змагальності та рівноправності сторін вирішувати правові спори. Парадигмою подальшого розвитку сучасного українського кримінального процесу повинно бути зниження процесуальної активності суду в сфері збирання та дослідження доказів та збереження активності суду в сфері організації процесуальної діяльності та створення умов реалізації прав учасників процесу. Практичне втілення принципу органічної активності суду повинно виражатися в наступному:

1) дослідницька (пізнавальна) діяльність суду не повинна замінювати участь сторін в доказуванні, обмежувати їх самостійність у виборі способів та засобів доказування і є допустимою лише в субсидіарному порядку;

2) на суд не повинен покладатися обов'язок за власною ініціативою збирати та досліджувати докази. Наявні у суду повноваження щодо ініціативного збирання та дослідження доказів повинні розцінюватися як право, а не обов'язок суду;

3) реалізація цих повноважень повинна бути направлена на перевірку представлених сторонам конкретних доказів (їх належності, допустимості та достовірності) і не повинна мати за мету заповнення прогалин досудового слідства та неповноти судового розгляду щодо основних питань кримінальної провадження стосовно винуватості обвинуваченого та кримінально-правової кваліфікації злочину;

4) з власної ініціативи є допустимим також збирання та дослідження судом додаткових доказів, які є необхідними для встановлення точних даних щодо обвинуваченого (обставини, які пом'якшують чи обтяжують покарання, характеристика обвинуваченого);

5) суд активно та безпосередньо вивчає разом із сторонами подані ними докази, усуваючи усякого роду неясності та сумніви;

6) сприяння сторонам у збиранні доказів там, де їх можливості обмежені чи повноваження недостатні, повинно відбуватися лише з ініціативи сторін, яка виражається у відповідних клопотаннях;

7) законодавча вимога до суду щодо всебічності та повноти дослідження доказів обмежується в рамках обов'язку всебічно вивчити, проаналізувати і повно оцінити всі докази, які представлені в судовому засіданні сторонами;

8) судові рішення має ґрунтуватись на самостійній оцінці судом доказів та незалежності його висновків від позицій сторін.

Список використаних джерел:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К., 1996. – 46с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. К., 2012.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України. К., 2012.
4. Александров А.И. Уголовная политика и уголовный процесс Российской государственности: история, современность, перспективы, проблемы. Санкт-Петербург, 2003. – С. 280.
5. Балакшин В. Состязательность или оптико-акустический обман? // Законность. 2001. № 12. – С. 12–23.

6. Бернэм У. Суд присяжных. М., 1995. – С. 94–96.
7. Володина Л.М. Состязательность в уголовном процессе // Учен. зап. Ин-та гос-ва и права. Тюмень, 2002. Вып. 3. – С. 30–36.
8. Воскобитова Л.А. Проблемы понимания назначения, целей и задач современного судопроизводства // Актуальные вопросы применения уголовно-процессуального и уголовного законодательства в процессе расследования преступлений (к 90-летию со дня рождения проф. И.М. Гуткина) : сб. матер. межвуз. науч. – прак. конф : в 2 ч. М., 2009. Ч. 1. – С. 47–48.
9. Гаврилов Б.Я. Правовое регулирование защиты конституционных прав и свобод участников уголовного судопроизводства : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. М., 2004. – С. 34.
10. Гришин С.П. Активность суда и состязательность уголовного процесса // Российский судья. 2006. № 1. – С. 9–10.
11. Емузов А.С. Особенности процессуального доказывания в условиях состязательности по УПК РФ // Российский судья. 2005. № 3. – С. 25.
12. Ершов В.В., Халдеев Л.С. Проблемы рассмотрения уголовных дел судом присяжных // Государство и право. 1994. № 2. – С. 78.
13. Жидков В.И., Аширбекова М.Т. О публично-правовой природе активности суда в уголовном процессе // Российский судья. 2004. № 9. – С. 37.
14. Карякин Е.А. Формирование истинности приговора в состязательном судебном производстве: вопросы теории и практики. – С. 203–204.
15. Ковтун Н.И. Состязательность, и поиск истины (О роли и места суда в доказывании по уголовному делу) // Российская юстиция. 1997. № 7. – С. 11.
16. Кузнецова О.Д. Роль суда в состязательном процессе и проблемы практической реализации функции разрешения дела // Российский судья. 2004. № 8. – С. 17–21.
17. Пилюк А.В. Роль суда в собирании доказательств по уголовному делу на стадии предварительного расследования при рассмотрении дела в суде первой инстанции : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Томск, 2004. – С. 10, 26–27.
18. Попов В.Ф. Суд и стороны как участники состязательного судебного следствия. Москва, 2000. – С. 38.
19. Пучковская М.Е. Исправление судом следственных ошибок на стадии предварительного расследования и при производстве в суде первой инстанции : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Томск, 2004. – С. 23.
20. Резник Г.М. [Выступление] // Проблемы реформы уголовно-процессуального законодательства в проектах УПК РФ. М., 1995. – С. 101.
21. Ромазин С.Б. [Виступ], Бойков А.Д. [Виступ], Шейфер С.А. [Виступ] // Проблемы реформы уголовно-процессуального законодательства в проектах УПК РФ. М., 1995. – С. 7, 22–23, 49–50.
22. Свиридов М.К. Установление истины и активность суда в состязательном уголовном процессе // Проблемы теории и практики уголовного процесса, прокурорского надзора и правоохранительной деятельности в свете нового российского законодательства : материалы науч.-практ. конф. / Под ред. М.К. Свиридова. – Томск, 2004. – С. 185–187.
23. Семухина О.Б. Типология уголовного процесса и деятельность суда в рамках обвинительного и состязательного типов уголовного процесса // Проблемы уголовного процесса в свете нового Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации : Сб. ст. – Томск, 2002. – Ч. 10. – С. 56, 59, 64–65.
24. Смирнов В.П. Состязательное начало по уголовным делам в суде первой инстанции : дис. канд. юрид. наук. – М., 2003. – С. 37–38, 66.
25. Соколовская Н.С. Роль суда в состязании сторон по уголовно-процессуальному законодательству Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Томск, 2005 – С. 21, 22, 109, 111, 113.
26. Трунов И., Трунова Л. Суд не должен добывать доказательства // Российская юстиция. Москва, 2001. № 9 – С. 56.
27. Фойницкий М.Л. Курс уголовного судопроизводства. –Т. 1. – СПб. : Изд-во Альфа, 1996. – С. 331.
28. Шамардин А.А. Частные начала обвинения и становление принципа диспозитивности в уголовном процессе России : автореф. дис. канд. юрид. наук. Оренбург, 2001. – С. 20.
29. Шейфер С.А. [Выступление] // Проблемы реформы уголовно-процессуального законодательства в проектах УПК РФ. М., 1995. – С. 29–30.

